

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

**СПИВАКОВСЬКА Євгенія Олександрівна**

УДК 378.147:372.881.1

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ  
ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В  
ПОЛІСУБ'ЄКТНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Автореферат**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
доктора педагогічних наук

Тернопіль – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Херсонському державному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор  
**Морська Лілія Іванівна,**  
Тернопільський національний педагогічний університет  
імені Володимира Гнатюка, завідувач кафедри  
англійської філології.

Офіційні опоненти: доктор технічних наук, професор, академік НАПН України  
**Биков Валерій Юхимович,**  
Інститут інформаційних технологій  
і засобів навчання НАПН України, директор;

доктор педагогічних наук, професор  
**Микитенко Наталія Олександрівна,**  
Львівський національний університет імені Івана Франка,  
професор кафедри іноземних мов для природничих факультетів;

доктор педагогічних наук, професор  
**Микитюк Сергій Олександрович,**  
Харківський національний педагогічний університет  
імені Г. С. Сковороди, професор кафедри  
філософсько-психологічної антропології.

Захист відбудеться 31 січня 2017 року о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 30 грудня 2016 року.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради

Г. М. Мешко

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність дослідження** зумовлена гуманітарними та глобалізаційними процесами, які охоплюють всесвітню економічну, політичну, культурну інтеграцію й вимагають від фахівця будь-якого профілю готовності до ефективного професійного функціонування в інформаційному й полікультурному суспільстві. Кардинальні зміни на всіх рівнях життєдіяльності суспільства спричиняють виникнення нових парадигм розвитку освіти, особливо у сфері вищої гуманітарної освіти.

Важливим чинником нової освітньої парадигми є інформатизація та гуманітаризація загальноосвітньої школи, а володіння інформацією стає одним із найбільш активних факторів впливу на учня. Це, у свою чергу, спонукає до реформування діючої освітньої системи, переходу її в якісно новий стан, модернізації змістового наповнення навчального матеріалу, оптимізації, організації та управління механізмами взаємодії всіх суб'єктів навчального середовища, в якому функціонують багатовекторні інформаційні потоки.

Сучасні інформаційні технології відкривають можливості залучення різноманітних соціальних мереж до гармонійного розвитку учасників освітнього процесу, і, внаслідок потенціалу масової інтерактивності, імерсійності, навчання у спільній діяльності й необмеженої можливості освіти протягом усього життя, стають абсолютно дієвим засобом навчання, а саме навчальне середовище перетворюють у полісуб'єктне. Взаємодія в такому середовищі є складним процесом і потребує відповідної підготовки як учителів, так і учнів. Оптимальна суб'єкт-суб'єктна взаємодія в полісуб'єктному навчальному середовищі вимагає від учителя насамперед володіння високою компетентністю полісуб'єктної діалогової взаємодії.

Отже, потреба заміни освітньої парадигми із суб'єкт-об'єктної на нову парадигму полісуб'єктної відкритої, такої, що саморозвивається і самоорганізовується, зумовлює кардинальну зміну поведінки і стосунків вчителя й учнів. У такій системі відносин всі суб'єкти навчального процесу взаємодіють один з одним як активні взаємовпливові учасники, що, у свою чергу, вступають в активну взаємодію з іншим учасником суспільних процесів, в тому числі й освітніх, – сучасними інформаційними технологіями, соціальними мережами, Інтернет сервісами тощо.

Одним із центральних положень, визначених у Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, є створення умов для підготовки вчителів, здатних практично втілювати нові прогресивні методики й технології навчання, що забезпечують підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному полікультурному суспільстві. Вітчизняна теорія і практика професійної підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей переконливо свідчать про перехід до нового постметодичного періоду, який характеризується інтеграцією різних підходів, стратегій і технологій.

Полісуб'єктна взаємодія як суттєвий компонент освітнього процесу може мати різноманітні способи організації. Сучасний етап соціально-економічного й технологічного розвитку людства, вимагає пошуку й реалізації таких моделей міжсуб'єктної взаємодії, які б створювали найбільш сприятливі умови для розвитку особистості учня і забезпечували його особистісну позицію в освітньому процесі. В цьому контексті підготовка вчителів гуманітарних спеціальностей спрямовується на формування у студентів готовності до ефективної майбутньої професійної взаємодії у глобалізованому інформаційному полісуб'єктному навчальному середовищі, оптимальне поєднання класичних та інноваційних підходів до навчання, інтеграції природничого та гуманітарного знання.

Результати аналізу процесу підготовки вчителів до майбутньої професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі у вищих навчальних закладах України дають можливість виявити низку суперечностей між:

— необхідністю формування педагогічних кадрів нової генерації і недостатньою обґрунтованістю теоретико-методичних основ підготовки майбутніх учителів до полісуб'єктної навчальної взаємодії;

— потребами у створенні науково обґрунтованої педагогічної системи підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі і відсутністю такої системи як цілісного конструкту, використанням у вищих навчальних закладах здебільшого лише окремих елементів цієї підготовки;

— необхідністю розвитку самостійності, ініціативи, творчої активності майбутніх учителів у професійній діяльності та їх недостатньою готовністю підпорядковувати власні особистісні інтереси об'єктивним потребам навчально-виховного процесу.

Отже, постає проблема такої підготовки вчителів до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі, яка ґрунтується на формуванні висококомпетентного фахівця з глибокими теоретичними знаннями, володінням сучасними методиками навчання та здатністю здійснювати дослідно-експериментальну роботу з використанням інноваційного дидактичного потенціалу сучасної української школи для організації ефективної полісуб'єктної навчальної взаємодії.

Обґрунтуванню концепції дослідження значною мірою сприяли праці зарубіжних учених Л. Бекстера (L. Baxter), Г. Блумер (H. Blumer), У. Джеймса (W. James), Д. Кратвала (D. Krathwaohl), Ч. Кулі (Ch. Cooley), Л. Х'єла (L. Khyell), А. Маслоу (A. Maslow), К. Роджерса (C. Rogers), Д. Зіглера (D. Ziegler).

Фундаментальні положення дослідження обґрунтовувалися на основі праць українських учених К. Бугайчук, С. Микитюка, О. Остапчук, С. Певіної, Л. Петухової, В. Циби, О. Шмирко,

російських дослідників Б. Ломова, В. Петровського, С. Рубінштейна, В. Ясвіна та ін., присвячених проблемі суб'єктності в організації навчально-виховного процесу.

Суб'єктну позицію вчителя та учня вивчали К. Абульханова–Славська, Л. Анциферова, І. Бех, А. Брушлинський, І. Вачков, О. Заболоцька, О. Злобіна, А. Зубрик, О. Легун, Г. Мешко, Н. Микитенко, Є. Носачева, Г. Радчук та ін. Значну роль у вирішенні завдань дослідження також відіграють наукові розвідки С. Зенкіної, Л. Карташової, Г. Кедровіч, Г. Козлакової, В. Лапінського та ін., в яких аналізуються можливості використання інформаційних технологій в освітньому процесі, зокрема у професійній діяльності вчителів гуманітарних спеціальностей.

У дослідженнях В. Бикова, Б. Гершунського, Л. Ковальчук, О. Мацьохи, Т. Менг, І. Роберт, А. Черчес (А. Churches) та ін. висвітлені загальні положення, важливі для вирішення соціально-психологічних проблем взаємодії педагогів із сучасними інформаційними технологіями у професійній діяльності.

Окремі питання навчання різних аспектів гуманітарних предметів з використанням новітніх технологій розкриті у наукових розвідках Ю. Гапон, Л. Морської, О. Палія, О. Пометун, Н. Попова, К. Гутьєрес і Б. Рогофа (К. Gutiérrez, В. Rogoff) та ін.

Грунтовним аналізом можливостей дистанційного навчання у професійній підготовці майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до організації навчально-виховного процесу характеризуються наукові праці О. Андрєєва, В. Бикова, Л. Панченко, В. Солдаткіна, Н. Азімова (N. Azimov), С. Хільца (S. Hiltz) та ін.

Предметом наукових розвідок П. Беспалова, М. Бовтенко, Р. Гуревича, Н. Морзе, В. Олексюк, Т. Пархінової, Ю. Радченко, В. Редька та інших є лінгвістично-методичний аналіз наявного в Україні програмного забезпечення для комп'ютерного навчання предметів гуманітарного циклу в загальноосвітній школі.

Проте зазначені дослідження не вирішують усіх проблем, що стосуються теоретико-методичних основ підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі. Загальнотеоретичне узагальнення проблем професійної підготовки майбутнього вчителя, системний аналіз теоретико-концептуальних основ формування його професійної компетентності відповідно до вимог розвитку сучасного освітнього процесу, зокрема організації діяльності зазначеної категорії фахівців у полісуб'єктному навчальному середовищі, не стали предметом спеціального наукового дослідження.

Необхідність підвищення якості навчального процесу у вищих навчальних закладах загалом і формування професійної компетентності сучасного вчителя гуманітарних спеціальностей, що базується на суб'єктивації ролі мережевого суб'єкта навчального процесу, потреба у створенні цілісної педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі, відсутність фундаментального

дослідження такої підготовки зумовили вибір теми дисертації «**Теоретичні та методичні основи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі**».

**Зв'язок роботи з науковими програмами, темами.** Робота виконана в рамках комплексної теми досліджень Херсонського державного університету «Розроблення системи управління якістю електронних освітніх ресурсів вищих навчальних закладів» (ДР № 0115U001128). Тему дисертації затверджено вченою радою Херсонського державного університету (протокол № 5 від 23.12.2013 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 64 від 29.01.2014 р.).

**Об'єктом** дослідження є теорія і методика професійної підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей у вищих навчальних закладах України.

**Предметом** дослідження є педагогічна система підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі.

**Мета** дослідження полягає в розробці й обґрунтуванні педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі та експериментальній перевірці дієвості цієї системи.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1) проаналізувати педагогічні, соціально-психологічні та методичні проблеми професійної підготовки вчителя гуманітарних спеціальностей у системі професійної освіти України у контексті полісуб'єктної взаємодії;

2) вивчити й систематизувати досвід підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі;

3) розробити концептуальну модель підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі та схарактеризувати її компоненти;

4) обґрунтувати й розробити педагогічну систему підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі;

5) розробити й обґрунтувати педагогічні умови ефективної реалізації розробленої педагогічної системи;

6) визначити та обґрунтувати методику оцінювання рівнів готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі;

7) експериментально перевірити дієвість розробленої педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі.

**Провідна ідея** дослідження полягає в тому, що підготовка сучасного вчителя гуманітарних спеціальностей повинна орієнтуватися на структуру і характер професійної педагогічної діяльності в умовах полісуб'єктності навчального процесу, що зумовлює усвідомлення вчителем власної суб'єктної позиції й шляхів активізації учнів до її усвідомлення. В основу дослідження покладено положення про те, що цілеспрямована професійна підготовка майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі спрямована на формування в нього готовності до полісуб'єктної взаємодії в цьому середовищі, забезпечує високий рівень сформованості професійної компетентності зазначеного вище фахівця.

**Концепція дослідження** обґрунтовує теоретичні та методичні засади системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі і містить такі положення:

*1. Методологічний концепт* детермінує взаємозв'язок і взаємодію фундаментальних підходів, що слугують базисом для вивчення проблеми підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі. Основою парадигмою у цьому аспекті є теорія суб'єктності особистості учасника освітнього процесу, яка передбачає пріоритет активності, саморозвитку й самоуправління у навчальній полісуб'єктній взаємодії. Відповідно, методологічним підґрунтям у дослідженні визначено інтеграцію системно-суб'єктного, синергетичного, рефлексійного, компетентнісного, ресурсного, суб'єктно-орієнтованого та діалогічного підходів. *Системно-суб'єктний* підхід досліджує полісуб'єктне навчальне середовище як цілісну систему; *синергетичний* визначає важливість дисипативної ознаки системи полісуб'єктного навчального середовища, яке під впливом постійних і стрімких інновацій одного із суб'єктів – полісуб'єкта, опосередкованого інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ–полісуб'єкта) – зумовлює необхідність до самоорганізації та саморозвитку відповідно до згаданих вище змін; *рефлексійний* підкреслює необхідність квазіпрофесійного моделювання полісуб'єктного навчального середовища і проектування професійної діяльності у ньому вчителя гуманітарних спеціальностей і проектування вчителем діяльності ІКТ–полісуб'єкта як суб'єкта у цьому середовищі, і тому передбачає орієнтування на рефлексійні процеси на кожному етапі такого моделювання і проектування; *компетентнісний* слугує основою для функціонування вчителя й учнів у спільній системі координат на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії з ІКТ–полісуб'єктом завдяки високому рівню сформованості як професійної компетентності, так і інформаційної компетентності як компонента першої; реалізація *ресурсного* підходу спрямована на визначення структури

професійного потенціалу, професійно важливих якостей, потреб, навичок, умінь, компетенцій, що дасть змогу суттєво інтенсифікувати процес становлення і розвитку вчителя у сучасному полісуб'єктному середовищі, яке є відкритою самоорганізованою системою; *суб'єктно-орієнтований* підхід орієнтує на реалізацію вчителем активної суб'єктної сутності, опанування новим індивідуально-суспільним досвідом, що стимулює подальший розвиток науково-технічного процесу, здійснюючи професійну діяльність у сучасній інтегрованій світовій спільноті; *діалогічний* підхід ґрунтується на можливості постійного розвитку, самовдосконалення майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки, потреба в яких зумовлена взаємозалежністю і тісним взаємозв'язком із суб'єктами навчального процесу.

2. *Теоретичний концепт* визначає науковий апарат дослідження, ключові категорії і поняття (компетентність полісуб'єктної взаємодії, готовність майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі), які інтерпретуються у контексті теорії полісуб'єктної дидактики, що визначає специфіку взаємодії суб'єктів освітнього процесу в полісуб'єктному навчальному середовищі. На теоретичному рівні дослідження містить наукове обґрунтування системи підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі як цілісного процесу, визначає отримання прогнозованого результату – формування готовності до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі, і зумовлює створення спеціальних педагогічних умов, використання інноваційних технологій, методів і специфічних засобів навчання. Проектування педагогічної системи здійснюється з урахуванням структурних компонентів діяльності вчителя гуманітарних спеціальностей в полісуб'єктному навчальному середовищі (мотиваційний, діяльнісно-управлінський, комунікативний, проектно-конструкторський, особистісно-когнітивний, предметно-методичний, рефлексійний, синергетично-акмеологічний), специфіки моделі суб'єкта полісуб'єктної взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі (компонентами якої є системна мотивація, інформаційна компетентність, уміння інформаційно-аналітичної діяльності, креативно-критичне мислення, індивідуальний стиль навчальної діяльності, уміння процесів САМО (самодетермінації, самоактуалізації, самовизначення, самоорганізації, саморегуляції, саморозвитку, саморефлексії), вміння полісуб'єктного управління, вміння діалогової взаємодії, суб'єктна активність), комплексної й інтегративної компетентності полісуб'єктної взаємодії (яка складається із комплексу взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів: інформаційної, когнітивної, рефлексійної, методичної, суб'єктної компетентностей, компетентності саморозвитку в полісуб'єктному навчальному середовищі і компетентності діалогової взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі) як головної передумови формування у вчителя гуманітарних спеціальностей готовності до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі.



3. *Методичний концепт* базується на обґрунтуванні педагогічних умов формування готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі і виражається у цілеспрямованій взаємодії компонентів підготовки (концептуального, цільового, стимулювально-мотиваційного, змістового, процесуально-технологічного та корегувально-результативного), комплексу діагностичних процедур і засобів діагностики для визначення рівнів сформованості досліджуваної готовності, можливості розвитку й удосконалення цих рівнів (рецептивно-репродуктивного, продуктивного і творчого) на основі впровадження авторської методики, яка передбачає використання методів психолого-педагогічного впливу, активних та інтерактивних методів навчання в полісуб'єктному навчальному середовищі та засобів веб-сервісів Web 2.0.

4. Реалізація положень концептуальних основ дослідження визначає підготовку майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі як системний, цілісний, багатокомпонентний феномен, послідовний і спеціально організований інноваційний освітній процес, побудований з урахуванням специфіки діяльності педагога в умовах полісуб'єктної взаємодії, а також експериментально перевіреної методики підготовки, максимально адаптованої до умов навчання студентів гуманітарного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах.

Провідна ідея дослідження, основні положення концепції зосереджені в **загальній гіпотезі дослідження**, яка полягає в припущенні про те, що педагогічна система підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі, в якій інтегровані теоретико-методологічна, методична й технологічна основи, здатна забезпечити готовність цього вчителя до ефективної професійної діяльності в умовах полісуб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу.

Загальна гіпотеза конкретизована в **часткових гіпотезах**, суть яких полягає в тому, що досягнення високого рівня готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі можливе, якщо:

— формування готовності базуватиметься на ключових позиціях авторської концепції підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі, що визначає методологічні підходи (системно-суб'єктний, синергетичному, рефлексійний, компетентнісний, ресурсний, суб'єктно-орієнтований та діалогічний) до вирішення проблеми дослідження й сутність і специфіку педагогічної системи такої підготовки;

— підготовка до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі орієнтуватиметься на структуру професійної діяльності вчителя гуманітарних спеціальностей в полісуб'єктному навчальному середовищі (мотиваційний, діяльнісно-управлінський,

комунікативний, проектно-конструкторський, особистісно-когнітивний, предметно-методичний, рефлексійний, синергетично-акмеологічний компоненти) відповідно до потреб і вимог сучасного навчального процесу;

— формувати готовність до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі на основі моделі суб'єкта полісуб'єктної взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі (компоненти: системна мотивація, інформаційна компетентність, уміння інформаційно-аналітичної діяльності, креативно-критичне мислення, індивідуальний стиль навчальної діяльності, вміння процесів САМО, вміння полісуб'єктного управління, вміння діалогової взаємодії, суб'єктна активність);

— формування готовності до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі здійснювати за спеціально створених педагогічних умов (сформованість суб'єктної позиції майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей, активізація рефлексійних процесів під час навчальної взаємодії, використання методів психолого-педагогічного впливу на ефективність навчальної взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі, використання активних та інтерактивних методів навчання в полісуб'єктному навчальному середовищі, використання засобів веб-сервісів Web 2.0.);

— здійснювати належне управління, діагностику й оцінювання навчальних досягнень студентів, корекцію і вдосконалення рівня сформованості готовності до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі для ефективної реалізації створеної педагогічної системи.

**Методологічну і теоретичну основу дослідження** становлять наукові розвідки, які розкривають: концептуальні положення теорії наукового пізнання, теорії синергетики і загальної теорії систем (А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Беспалько, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, В. Краєвський, В. Маценко, В. Сластьонін, Г. Хакен (H. Naken), В. Чайка), теорії особистості та її розвитку у процесі професійної підготовки (Н. Кічук, В. Кравець, В. Рибалка, В. Семиченко, С. Сисоєва), теорії моделювання педагогічних систем (В. Биков, І. Блауберг, Б. Гершунський, В. Докучаєва, Ю. Козловський, Г. Терещук, В. Штофф), теорії педагогічної аксіології (І. Бех, М. Євтух, Л. Пелех, Г. Радчук та ін.), теорії мотивації (С. Занюк, С. Максименко, А. Маслоу, Р. Пілоян, А. Реан, П. Якобсон), теорії суб'єктності особистості та гуманістичної психології (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, А. Брушлинський, В. Вачков, А. Маслоу, Н. Морзе, В. Петровський, К. Роджерс), теорії концептуальних основ інформатизації освіти (В. Биков, М. Варшауер (M. Warschauer), Р. Гуревич, М. Жалдак, І. Роберт та ін.).

У процесі виконання завдань і перевірки сформульованої гіпотези на різних етапах наукового пошуку використовувалися такі **методи дослідження**:

— *теоретичні*: аналіз, систематизація, синтез, порівняння й узагальнення наукової літератури з педагогіки професійної освіти, методики навчання гуманітарних дисциплін, психології, соціології, інформаційних технологій та філософії; аналіз нормативних документів, чинних стандартів освіти, навчальних програм, підручників і навчальних посібників; вивчення й аналіз особливостей професійної компетентності вчителя гуманітарних спеціальностей; компонентно-структурний аналіз для визначення компонентів готовності вчителя-гуманітарія до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі; контент-аналіз навчально-методичного забезпечення підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до полісуб'єктної взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі; моделювання для проектування моделі суб'єкта навчальної взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі, структури діяльності вчителя гуманітарних спеціальностей в полісуб'єктному навчальному середовищі та модель педагогічної системи його підготовки до професійної діяльності в цьому середовищі;

— *емпіричні*: спостереження, вивчення й узагальнення досвіду проектування й організації полісуб'єктного навчального середовища у професійній діяльності українських і зарубіжних вчителів гуманітарних спеціальностей, діагностичні (бесіда, анкетування, тестування, опитування) для діагностики рівнів сформованості готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі; педагогічний експеримент для перевірки ефективності запропонованої педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі;

— *методи математичної статистики* для математичного опрацювання результатів педагогічного експерименту.

**Експериментальна база дослідження.** Основна дослідно-експериментальна робота проводилась упродовж 2012-2016 років на базі Херсонського державного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Державного вищого навчального закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Всього на різних етапах дослідження охоплено 524 особи, з них – 159 студентів зазначених вищих навчальних закладів і 365 учителів української мови та літератури, історії, іноземних мов шкіл м. Херсона і Херсонської області та м. Тернополя.

**Наукова новизна і теоретична значущість** результатів дослідження полягають у тому, що *вперше*:

— *обґрунтовано* концептуальні засади підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі, які

охоплюють методологічну, теоретичну й методичну основи, враховують специфіку професійної діяльності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей в умовах полісуб'єктної дидактики, відображають взаємозв'язок та інтеграцію методологічних підходів (системно-суб'єктного, синергетичного, рефлексійного, компетентнісного, ресурсного, суб'єктно-орієнтованого та діалогічного), реалізують поетапну (діагностико-аналітичний, структурувально-мотиваційний, формувально-технологічний, оцінювально-результативний етапи) системну підготовку з використанням активних та інтерактивних інноваційних методів, методів психолого-педагогічного впливу та засобів веб-сервісів Web 2.0.;

— *розроблено, змодельовано й експериментально перевірено педагогічну систему підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі, основними компонентами якої є: концептуальний (підходи, методологічні принципи: загальні (діяльності, доцільності, оптимальності, взаємності, наступності, формалізації, імітації та проектування, об'єктивності та продуктивності, відповідності та невизначеності, сутнісного аналізу (принцип конкретності), всебічності пізнання та концептуальності дослідження) та специфічні (сприяння самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення суб'єктів навчальної взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі, диференційованого та індивідуального підходу, опори на потенційні можливості суб'єкта, інтеграції ресурсів) принципи, цільовий (мета), стимулювально-мотиваційний (суб'єктна позиція майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей, комплекс мотивів, комплекс цінностей особистості майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей), змістовий (спецкурс «Підготовка вчителя гуманітарних спеціальностей до взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі», навчальні дисципліни гуманітарного циклу), процесуально-технологічний (технологія формування готовності до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі, що передбачає реалізацію змісту зазначеного вище спецкурсу, програми тренінгу формування компетентності полісуб'єктної взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі та програми самостійної навчальної діяльності студентів у полісуб'єктному навчальному середовищі через комплекс форм, методів і засобів) та корегувально-результативний (компоненти готовності: психологічної стратегії співробітництва, рефлексійний, мотиваційний, суб'єктно-інтерактивний, когнітивний, компетентнісно-діяльнісний, інформаційно-технологічний; рівні: рецептивно-репродуктивний, продуктивний і творчий; критерії: мотиваційний, когнітивний, предметно-методичний, комунікативний, рефлексійний, діяльнісно-управлінський, проектувально-конструкторський, синергетично-акмеологічний, суб'єктно-діалоговий; показники сформованості рівнів і результат: готовність майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі);*

— *визначено* педагогічні умови ефективності підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі: сформованість суб'єктної позиції майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей, активізація рефлексійних процесів під час навчальної взаємодії, використання методів психолого-педагогічного впливу на ефективність навчальної взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі, використання активних та інтерактивних методів навчання в полісуб'єктному навчальному середовищі, використання засобів веб-сервісів Web 2.0.;

— *визначено* сутність понять «готовність майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі», «ІКТ–полісуб'єкт навчального середовища».

*Уточнено* зміст понять «полісуб'єктність навчальної взаємодії», «полісуб'єктне навчальне середовище», *конкретизовано* критерії і показники рівнів сформованості компонентів готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі.

*Удосконалено* зміст, форми, методи і засоби підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі.

*Набули подальшого розвитку* наукові ідеї про дидактичний потенціал полісуб'єктного навчального середовища, полісуб'єктність як характерну тенденцію динаміки навчального середовища в сучасному освітньому просторі, що зумовлює кардинальне переосмислення освітньої парадигми і системи професійної підготовки сучасного вчителя.

**Практичне значення результатів дослідження** полягає в підготовці науково-методичного супроводу педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі. Розроблено авторський спецкурс «Підготовка вчителя гуманітарних спеціальностей до взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі»; дидактико-методичне забезпечення (програма та зміст тренінгу формування компетентності полісуб'єктної взаємодії, цілісний навчально-методичний комплекс для використання в полісуб'єктному навчальному середовищі з дисциплін «Лінгвокраїнознавство», «Література Англії» для студентів факультету іноземних мов); діагностичну методику визначення рівня готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі.

Основні положення, результати і висновки здійсненого дослідження можуть бути використані у професійній підготовці майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, розробці методів навчання, під час складання навчальних програм для підготовки таких фахівців, для підвищення професійної майстерності вчителів, а також у процесі самостійної діяльності студентів факультетів гуманітарного спрямування.

Результати дисертаційної роботи **упроваджено** в освітній процес Херсонського державного університету (довідка № 01-28/1746 від 21.09.2016 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 64-01/871 від 29.08.2016 р.); Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 1102-28/03 від 20.09.2016 р.), Державного вищого навчального закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (довідка № 1908/01 від 02.09.2016 року), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/34 від 16.09.2016 р.).

**Особистий внесок здобувача.** Усі висвітлені у дисертації наукові результати одержані автором самостійно.

У статті у співавторстві з Н. Осіповою, М. Вінник та Ю. Тарасіч автору дисертації належить визначення концепції дослідження, а також розробка структури інформаційної компетентності; у статті у співавторстві з М. Винник, Ю. Тарасіч та О. Кучмою – розробка критеріїв моніторингу ефективності систем зворотного зв'язку; у статті у співавторстві з О. Співаковським, Л. Петуховою, В. Котковою, Г. Кравцовим – обґрунтування сутності ІКТ–опосередкованого суб'єкта запропонованої у дослідженні моделі; у статті у співавторстві з Ю. Тарасіч – обґрунтування теоретичних основ організації семінарських занять студентів; у статті у співавторстві з Р. Фоменко – обґрунтування сутності базових принципів освіти Польщі; у статті у співавторстві з В. Базиченко – обґрунтування теоретичних основ дослідження; у навчально-методичному посібнику у співавторстві з Н. Валько, Т. Зайцевою, Л. Кузьмич – практична частина.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення і результати дослідження висвітлювалися у виступах автора з доповідями та повідомленнями на пленарних і секційних засіданнях:

— *міжнародних конференцій*: VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих дослідників (Мінськ, 23–24 травня 2012 р.); II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Діалог культур – діалог про мир і в ім'я миру» (Дніпропетровськ, 24–25 жовтня 2012 р.); Міжнародного науково-практичного семінару «Інтеграція сучасних освітніх систем Європи та світу в контексті впровадження педагогічних ідей Фрідріха Фрьобеля» (Херсон, 22 березня 2012 р.); XV Міжнародної науково-практичної конференції «Молодь в умовах нової соціальної перспективи» (Київ, 14–15 травня 2013 р.); Міжнародної конференції «Темпус-Україна@20» (Київ, 14 травня 2013 р.); IX Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті, дослідженнях та індустріальних додатках» ICTERI 2013 (Херсон, 19–21 червня 2013 р.); Міжнародної наукової конференції «Учитель і учень в теорії та практиці викладання» (Бельсько-Бяла, Республіка Польща, 27–28 березня 2014 р.);

Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті педагогічних ідей Фрідріха Фребеля» (Херсон, 26–28 березня 2014 р.); III Міжнародної наукової конференції «Стиль і якість життя сучасної людини» (Стальова Воля, Республіка Польща, 27–28 травня 2014 р.); X Міжнародної наукової конференції «ICTERI 2014» (Херсон, 9–12 червня 2014 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна початкова освіта: традиції, інновації та перспективи» (Херсон, 19–20 березня 2015 р.); II Міжнародної наукової конференції (Бельсько-Бяла, Республіка Польща, 27–28 березня 2015 р.); III Міжнародної наукової конференції (Бельсько-Бяла, Республіка Польща, 4–5 травня 2015 р.); XII Міжнародної наукової конференції «ICTERI 2016» (Київ, 21–24 червня 2016 р.);

— *всеукраїнських* конференцій: Всеукраїнської практичної конференції «Європейські інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми та перспективи» (Херсон, 11 жовтня 2012 р.); Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційні технології в освіті України: стан, проблеми, перспективи» (Херсон, 16–17 травня 2013 р.); Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційні технології у контексті іншомовної підготовки фахівця» (Полтава, 2 квітня 2014 р.).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей засобами інформаційно-комунікаційних технологій» захищена у 2011 році у спеціалізованій вченій раді К 53.130.01 Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет», її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

**Публікації.** Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 26 наукових працях. З них: 1 монографія, 1 навчально-методичний посібник, 13 статей, опублікованих у наукових фахових виданнях України та 8 статей у закордонних наукових періодичних виданнях і виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних.

**Структура дисертації.** Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (495 найменувань, із них 99 іноземними мовами). Загальний обсяг роботи – 474 сторінки. Основний зміст дисертації викладено на 360 сторінках. Робота містить 8 таблиць, 29 рисунків, 5 додатків на 65 сторінках.

## **ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ**

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, описано зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами, сформульовано об'єкт, предмет, мету й завдання роботи, схарактеризовано провідну концептуальну ідею, концепцію та методологічний апарат, проаналізовано методологічний, теоретичний і практичний складники концептуальних засад дослідження, сформульовано гіпотезу наукового пошуку, аргументовано наукову новизну й

теоретичне та практичне значення отриманих результатів, подано відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, особистий внесок дисертанта в працях, підготовлених у співавторстві, представлено інформацію про обсяг і структуру дослідження.

У **першому розділі** «Теоретичні засади проблеми підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності у полісуб'єктному навчальному середовищі» обґрунтовано концепцію підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі (ПНС), розкрито методологічні підходи, принципи такої підготовки.

У межах філософського розуміння понять «суб'єкт» і «суб'єктність» з'ясовано, що суб'єкт є вищим проявом особистості, однак тоді, коли особистість є єдиною і цілісною, суб'єкт може бути множинним чи таким, що розподіляється на компоненти. Його важливою ознакою є активність, тобто здатність об'єднувати всі свої психічні якості та особистісні властивості в єдиний функціональний комплекс, опанувати психічними процесами, поведінкою, діяльністю, життям, зіставляти себе із зовнішніми та внутрішніми життєвими умовами, здатність до перетворення діяльності та життєдіяльності. В основі прояву суб'єктності суб'єкта закладений механізм усвідомленої регуляції діяльності та саморегуляції суб'єкта. У процесі дослідження доведено, що мережева спільнота може виступати і сприйматися як колективний суб'єкт соціально-інформаційної діяльності в мережі Інтернет. Її авторське розуміння подається з точки зору обов'язкової реалізації спільної діяльності членів спільноти для створення, обробки та передачі, пізніше використання інформації в комп'ютерній та Інтернет мережі.

Водночас суб'єктність визначено як ключову ознаку суб'єкта стосовно колективного ІКТ-полісуб'єкта і найбільш показовими її складниками визначено активність суб'єкта, спрямовану на організацію і залучення до діяльності елементів процесу САМО (самодетермінації, самоактуалізації, самовизначення, самоорганізації, саморегуляції, саморозвитку, саморефлексії), тобто внутрішню активність, а також інтеграцію з іншими суб'єктами, спрямовану на взаємодію в середовищі життєдіяльності, тобто зовнішню активність, яка також передбачає вплив на елементи процесів САМО інших суб'єктів.

Методологічною основою розробки педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі визначено й обґрунтовано суб'єктно-орієнтовану розвивальну парадигму сучасної освіти, що закладена в основу концепції полісуб'єктної навчальної взаємодії в ПНС і базується на гармонійному, інтегрованому поєднанні взаємодоповнювальних підходів: системно-суб'єктного (що досліджує ПНС як цілісну систему), синергетичного (дисипативна ознака системи полісуб'єктного навчального середовища, яке під впливом постійних і стрімких інновацій одного із суб'єктів – ІКТ-полісуб'єкта – вимагає необхідності самоорганізації та саморозвитку відповідно



до згаданих вище змін); рефлексійного (необхідність квазіпрофесійного моделювання ПНС і проектування професійної діяльності у ньому вчителя гуманітарних спеціальностей і проектування вчителем діяльності ІКТ-полісуб'єкта як суб'єкта у цьому середовищі передбачає орієнтування на рефлексійні процеси на кожному етапі такого моделювання і проектування); компетентнісного (необхідність володіння високим рівнем сформованості професійної компетентності), ресурсного (визначення структури професійного потенціалу, професійно важливих якостей, потреб, навичок, умінь, компетенцій, що суттєво інтенсифікують процес становлення і розвитку професіоналів); суб'єктно-орієнтованого (вагомість реалізації людиною своєї активної суб'єктної сутності, опанування новим індивідуально-суспільним досвідом, що стимулює подальший розвиток науково-технічного процесу) та діалогічного (постійне самовдосконалення майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки передбачає тісний взаємозв'язок і взаємозалежність з активністю суб'єктів навчального процесу) підходів.

Визначені підходи передбачають врахування відповідних методологічних принципів (доцільності, оптимальності, взаємності, наступності, діяльності, формалізації, імітації та проектування, об'єктивності та продуктивності, відповідності, невизначеності, принцип сутнісного аналізу (принцип конкретності), всебічності пізнання та принцип концептуальності дослідження). Серед специфічних методологічних принципів реалізації запропонованої педагогічної системи визначено такі: принцип сприяння самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення суб'єктів навчальної взаємодії у ПНС; принцип диференційованого та індивідуального підходу; принцип опори на потенційні можливості суб'єкта; принцип інтеграції.

Полісуб'єктне навчальне середовище визначено як спеціально побудовану систему, структура і складники якої забезпечують необхідні умови для прояву навчальної активності її суб'єктів: педагога, учнів/ студентів та ІКТ-полісуб'єкта. Воно має ознаки й елементи інформаційного (навчальний процес передбачає роботу з навчальною інформацією) та віртуального (оскільки ІКТ-полісуб'єкт передбачає залучення до взаємодії ІКТ, мережеві спільноти, засоби мультимедіа тощо) середовищ. Компонентами ПНС визначено такі: 1) ключовий – суб'єкти навчальної взаємодії; 2) соціально-цільовий (соціальне оточення, спільна мета полісуб'єктної навчальної взаємодії, загальноприйняті для цього ПНС цінності, правила, традиції, норми поведінки); 3) інформаційно-змістовий (основні, додаткові, альтернативні професійно-освітні програми, організаційні та методичні документи (в паперовому та в цифровому форматі), навчальний та навчально-методичний контент, який постійно поповнюється та оновлюється самими ж суб'єктами, а також інформація про нього в мережі, цифрові (мультимедійні програмні навчальні засоби (локальні та мережеві), інформаційно-дидактична інформація, розроблена суб'єктом-педагогом та суб'єктом-студентом і розміщена для вільного доступу в мережі, технології навчання (проблемна, проектна, симуляційна, імерсійна); 4) психодидактично-

діяльнісний (форми, методи, способи взаємодії, стиль спілкування, статус суб'єкта у взаємодії, елементи самоуправління, психолого-педагогічна культура спілкування); загальна мета і завдання в навчанні; характер і спрямованість полісуб'єктної взаємодії, стратегії педагогічного впливу, стиль взаємодії суб'єктів; 5) просторово-організаційний (матеріально-технічна база, часові межі етапів взаємодії); 6) рефлексійно-поведінковий (стратегії самоуправління, синергетичні стратегії, шляхи активізації суб'єктної активності).

У процесі дослідження розроблено модель суб'єкта навчальної полісуб'єктної взаємодії в ПНС, компонентами якої є: системна мотивація, інформаційна компетентність, уміння інформаційно-аналітичної діяльності, високий рівень сформованості дивергентного креативно-критичного мислення, високий рівень сформованості індивідуального стилю навчальної (навчально-професійної) діяльності, сформованість умінь процесів САМО (саморозвитку, саморегуляції, самоорганізації, самоуправління тощо), вміння полісуб'єктного управління (усвідомлення системи зв'язків між суб'єктами в ПНС, мети спільної творчої діяльності, що спрямована на саморозвиток кожного окремого суб'єкта та ПНС в цілому), сформованість умінь діалогової взаємодії, чітко виражена суб'єктна активність (імерсійність, особиста причетність до процесу та відповідальність за його ефективність, рефлексія, високий рівень самосвідомості).

Полісуб'єктну навчальну взаємодію визначено як складну систему взаємодії учасників навчально-виховного процесу, що передбачає їх актуальну і спільну діяльність, взаємну спрямованість векторів їх активності, і створює умови для організації спільної діяльності і спілкування суб'єктів, під час яких здійснюється розвиток кожного з них, прийняття самого факту існування один одного та побудова багатоскладових і багаторівневих відносин, що визначають зв'язки між суб'єктами взаємодії і відображають потенційні та актуальні ознаки такої взаємодії (цілісність, активність, розвиток, діалогічність, рефлексійність, творчість самих суб'єктів та процесу взаємодії загалом).

У **другому розділі** «Стан підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності у полісуб'єктному навчальному середовищі» здійснено теоретичний аналіз наявних наукових розвідок, що вивчають проблему полісуб'єктності навчального процесу сучасної школи з позиції соціально-філософської та психолого-педагогічної наукової думки; проаналізовано сучасний стан підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС з визначенням проблемних аспектів, таких, що потребують ґрунтовного вивчення і нагального вирішення; проаналізовано вимоги сучасної освітньої галузі до рівня підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до полісуб'єктної взаємодії; обґрунтовано поняття готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС для розробки ефективної системи формування такої готовності, що

забезпечить ефективність функціонування та професійного розвитку вчителя в умовах освітнього процесу в Україні.

Зазначено, що специфіка сучасного інформаційного суспільства зумовлює зміну способів людської життєдіяльності, веде до кардинальних трансформацій усіх її сфер, в тому числі освітньої. Історично аналітична ретроспектива на соціальний устрій України як пострадянської держави, де упродовж багатьох років насаджувалася низька соціальна значущість інформації і тому інформаційна пасивність громадян через відомчу закритість інформаційного середовища, існування режиму секретності, доводить існування в суспільстві певного комунікаційного бар'єру із досить глибокою основою, небажання осіб ділитися інформацією, невміння її аналізувати й осмислювати сутність презентованої інформації тощо. Тому становлення інформаційного суспільства, узгоджене з такими ж явищами, що відбуваються в розвинутих країнах, потребує кардинальної зміни схарактеризованого вище менталітету «пострадянської» людини, що вимагає цілеспрямованих зусиль, спрямованих на модифікацію суспільства і, зокрема, освітнього простору.

З'ясовано відсутність спеціальних досліджень, спрямованих на пошук ефективних методик і технологій підготовки сучасного вчителя до професійної діяльності в ПНС. Немає також єдиної позиції науковців щодо розуміння сутності такого середовища, самої категорії суб'єктності з позиції сучасної філософії освіти, психолого-педагогічних теорій. Доведено, що ПНС є водночас віртуалізованим середовищем, в якому навчання є водночас і процесом, і результатом взаємодії суб'єктів навчання, які й визначають його специфіку.

Доведено, що ефективна професійна діяльність учителя гуманітарних спеціальностей в ПНС можлива за умови сформованості в нього готовності до такої діяльності в ПНС. У роботі *готовність майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС* трактується як складне соціально-педагогічне явище, єдність особистісних індивідуально-психологічних якостей і системи професійно-педагогічних знань, умінь і навичок, а також відповідних компетентностей, які виявляються через комплекс аспектів готовності (операційного – володіння певним набором знань, навичок, умінь, способів дії, можливість набуття нового досвіду в межах певної діяльності; мотиваційного – системи спонукальних якостей щодо певної діяльності, мотивів пізнання, досягнення, самореалізації; соціально-психологічного – рівень зрілості комунікативної сфери особистості, вміння здійснювати колективно-індивідуальну діяльність, уникати деструктивних конфліктів тощо; психофізіологічного – готовність систем організму діяти в означеному напрямі) і виражені у її структурних компонентах (психологічній стратегії співробітництва; рефлексійному; мотиваційному; суб'єктно-інтерактивному; когнітивному; компетентнісно-діяльнісному; інформаційно-технологічному). Кожен із визначених

компонентів володіє своєю мікроструктурою, формування якої забезпечує комплексне формування досліджуваного феномену.

Зокрема, перший із зазначених компонентів передбачає володіння позитивною взаємоузгодженістю і взаємозалежністю у виборі траєкторії взаємодії, а також уміннями: а) адаптуватися до партнера у взаємодії; б) ведення діалогу, спрямованого на визначення ознак взаємної згоди у взаємодії; в) прийняття особистісної і групової відповідальності за результати діяльності у формі внутрішньої і зовнішньої мотивації спільної діяльності суб'єктів; спілкування для забезпечення ефективності та результативності взаємодії і сприятливого психологічного клімату.

Рефлексійний компонент готовності забезпечується сформованістю прогностичних, коригувальних, ретроспективних умінь учителя гуманітарних спеціальностей, а також уміння стратегічного пошуку оптимального виходу зі складних нетипових ситуацій на основі рефлексії попереднього теоретичного і практичного професійного досвіду.

Мотиваційний компонент характеризується комплексною структурою, до складу якої входять два підкомпоненти (процесуальний та результативний), що передбачають наявність цілої низки внутрішніх (мотиви досягнення, задоволення від результатів діяльності в ПНС, мотиви саморозвитку і самовдосконалення, задоволення від здійснення діяльності у співробітництві з іншими суб'єктами навчальної взаємодії в ПНС, орієнтація на ерудицію в діяльності та її розвиток, орієнтація на отримання нових знань в організації професійної діяльності в ПНС) і зовнішніх мотивів (прагнення досягти успіху у професійній діяльності, отримати визнання, схвалення адміністрації школи, колег у віртуальному та реальному професійному колективі, учнів, отримати винагороду за свою працю, обов'язок, відповідальність, прагнення суб'єктизувати навчальний процес, прагнення ефективно адаптуватися й утвердитися в новому ПНС, орієнтація на полісуб'єктність у взаємодії з учнями та ІКТ-полісуб'єктом, мотиви самоідентифікації), а також такі елементи: 1) безпосередня участь суб'єктів полісуб'єктної навчальної взаємодії у цілепокладанні, формулюванні завдань, аналізі й обговоренні умов їх досягнення; 2) інтерес до сутності й специфіки організації навчально-виховного процесу у ПНС, до пошуку ефективних шляхів реалізації можливостей такого середовища в вивченні гуманітарних дисциплін; 3) потреби в адаптації до взаємодії у ПНС для інтенсифікації навчального процесу; 4) знання про ПНС, в якому здійснюється професійна діяльність; 5) переконання про ефективність організації ПНС при вивченні гуманітарних дисциплін; 6) прагнення до оволодіння компетентністю полісуб'єктної взаємодії у професійній діяльності, до створення інформаційно-методичного забезпечення навчального процесу у ПНС.

Суб'єктно-інтерактивний компонент досліджуваної готовності передбачає складну системну взаємодію таких його компонентів: стратегічну компетентність як адекватний відбір і

застосування навчальних стратегій (метакогнітивних, когнітивних, афективних, міжособистісних, комунікативних), стратегічне мислення, вміння формального стратегічного планування, вміння прийняття ситуаційних стратегічних рішень, вміння самостійної навчально-професійної діяльності (сюди входять і процеси САМО: самоорганізація, самоуправління, самооцінка, самоконтроль, самонавчання, самоактуалізація), суб'єктна позиція майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей: ініціативність та активність, вміння діалогової взаємодії, ключовими ознаками якої є діалогічність та інтерактивність.

Когнітивний компонент передбачає володіння майбутніми вчителями гуманітарних спеціальностей: загальнопедагогічними знаннями (з педагогіки, предмету навчання, психології, шкільної гігієни, фізіології, логіки тощо), знаннями про сутність і специфіку ПНС, особливості і специфіку діяльності інших суб'єктів ПНС, сутність і специфіку навчальної та професійної взаємодії між суб'єктами у ПНС, а також дивергентним професійно-педагогічним мисленням.

Компетентісно-діяльнісний компонент готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС передбачає наявність: предметної компетентності вчителя гуманітарних спеціальностей (знання з предмета, вміння їх застосувати в адекватно відібраному арсеналі методичних процедур); методологічної компетентності (знання про соціально-філософські проблеми та концепції, що визначають розвиток сучасної освіти, вміння їх використовувати в обґрунтуванні власної професійної діяльності, знання сучасних ефективних технологій навчання і вміння адекватно оцінювати внутрішні та зовнішні умови для їх застосування); методичної компетентності (вміння використати систему знань когнітивного компонента у процесі відбору, структурування та конструювання змісту навчального матеріалу і прогнозування результативності від його використання у ПНС; знання про структуру навчально-пізнавальної та педагогічної діяльності у ПНС та вміння їх використати у процесі проектування власної діяльності та діяльності інших суб'єктів ПНС; вміння дослідницької діяльності); вміння полісуб'єктної взаємодії у ПНС; володіння технологіями полісуб'єктної взаємодії у ПНС.

Інформаційно-технологічний компонент досліджуваної готовності характеризується наявністю таких складників: 1) базових комп'ютерних знань і вмінь, що є спільним для усіх категорій фахівців; 2) професійних знань і вмінь учителя-предметника, що є необхідними для ефективного професійного функціонування у ПНС у процесі викладання свого предмету з усвідомленням того, що ІКТ виступають суб'єктом цього середовища; 3) усвідомлення суб'єктності ІКТ; 4) усвідомлення участі системи освіти у глобальних інформаційних процесах; 5) уміння отримати доступ до необмеженого обсягу інформації та її аналітичної обробки; 6) прагнення до формування й розвитку особистісних творчих якостей, що уможливають генерацію новітніх педагогічних ідей у сучасному ПНС для отримання інноваційних педагогічних результатів, а також створення власного суб'єктно-орієнтованого інформаційного середовища; 7)

вміння й досвід організації полісуб'єктної інформаційної взаємодії, що здійснюється в режимі цифрового діалогу; 8) високий рівень сформованості комунікативної культури у взаємодії з ПНС; 9) вміння моделювання та конструювання власного інформаційного середовища як суб'єкта ПНС.

У **третьому розділі** «Теоретичні основи та реалізація педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності у ПНС» визначено й описано компоненти професійної діяльності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей в умовах ПНС, доведено, що основною передумовою його успішної професійної діяльності є сформована на високому рівні компетентність полісуб'єктної взаємодії; обґрунтовано педагогічні умови, дотримання яких забезпечить ефективну реалізацію педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС.

Провідними у моделюванні педагогічного процесу та проектуванні педагогічної системи підготовки до професійної діяльності в ньому майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей визначено концепції конструктивізму та конструкціонізму (будь-яка система, в тому числі й педагогічна, може бути трактована як конструкт, що виникає під час конструктивної діяльності; конструктивна діяльність є результатом системи взаємодії її суб'єктів; хоч суб'єкти діяльності за допомогою конструктивних дій досягають у ній мети, ця мета не є вихідною основою діяльності, вона є певним конструктом, продуктом діяльності; суб'єкти в комунікативній конструктивній діяльності набувають активно-функціональних ознак, і суть структури цих суб'єктів визначається їх розумінням оточуючої дійсності, а конструкти є відображенням цінностей, які спільно вибираються суб'єктами у процесі взаємодії; суб'єкти взаємодії приходять до єдиного вирішення проблеми під час комунікації/взаємодії, вони обмінюються ідеями і формують спільне знання, що лежить в основі спільної згоди і взаємного вирішення проблеми), когнітивного підходу (пізнавальні процеси суб'єктів навчання обов'язково залучають пам'ять, мотивацію і мислення, з вагою роллю міркування і трактування навчання як внутрішнього процесу, в якому успішність пізнання залежить від здібностей студентів, якості і кількості досягнень, які зроблені під час навчального процесу, рівня здібностей та наявної структури знань студента), діалогової взаємодії.

Концепція діалогової взаємодії розглядає діалог як педагогічне спілкування учасників навчального процесу і є системним процесом, що інтегрує в собі компоненти: комунікативно-діагностичний (діагностика соціопсихологічної ситуації та умов комунікативної педагогічної діяльності; виявлення можливих проблем, з якими потенційно можна зіткнутися під час педагогічної взаємодії в ПНС); комунікативно-прогностичний (прогнозування й оцінювання позитивних і негативних аспектів ситуації майбутньої полісуб'єктної взаємодії); комунікативно-програмувальний (підготовка програми взаємодії, вибір індивідуального стилю, позиції, дистанції взаємодії відповідно до мети і навчальних завдань); комунікативно-організаційний (організація уваги, ролей учасників взаємодії, стимулювання їхньої комунікативної активності, управління

процесом взаємодії); комунікативно-процесуальний (аналіз комунікативної ситуації, в якій розгортається взаємодія, її оцінювання з одночасним прогнозуванням її розвитку і скеровування її результативності).

Під час наукового пошуку змодельовано структуру професійної діяльності вчителя гуманітарних спеціальностей в ПНС, яка складається із таких компонентів: мотиваційного (забезпечує чітке формулювання вчителем і розуміння ним мети професійної діяльності, загальних і конкретних навчальних цілей, і через зусилля відповідних внутрішніх і зовнішніх мотивів залучає дієвість інших компонентів у визначеній нами структурі); діяльнісно-управлінського (створює психолого-педагогічні умови для ефективного функціонування ПНС, спрямованого на досягнення навчальних цілей усіх суб'єктів ПНС, організовує власну педагогічну діяльність та навчальну діяльність учнів, частково організовує діяльність мережевої спільноти); комунікативного (визначає специфіку й ефективність діалогової взаємодії на принципах співробітництва усіх суб'єктів навчального процесу в ПНС); проектно-конструкторського (визначає траєкторію та змістове наповнення продуктів дидактичного дизайну вчителя, розробку навчально-методичних ресурсів, специфікацію необхідних засобів реалізації навчальної мети в ПНС); особистісно-когнітивного (сформованість належного емоційного інтелекту вчителя, врахування когнітивних механізмів навчальної діяльності загалом, і в ПНС зокрема); предметно-методичного (окреслює необхідні предметні знання, вміння, компетенції вчителя, зумовлені специфікою предметів гуманітарного циклу, його методичні знання, вміння, стратегії для ефективного залучення інших компонентів діяльності вчителя гуманітарних спеціальностей в ПНС); рефлексійного (здійснення відповідної корекції потреб, мотивів, цілей, ходу їх реалізації і, відповідно, результатів професійної діяльності); синергетично-акмеологічного (спонукає як вчителя-суб'єкта, так і за його посередництва, суб'єктів-учнів та групового (мережевого) суб'єкта до самоорганізації та саморозвитку і до досягнення максимально ефективного результату в навчальному процесі).

Компоненти професійної діяльності вчителя гуманітарних спеціальностей в ПНС визначили структуру його професійної компетентності, що забезпечує готовність до такої діяльності і складається із таких часткових компетентностей: мотиваційно-регуляційної, предметної, методичної, педагогічного управління, полісуб'єктної взаємодії, дидактичного дизайну, комунікативної, інформаційної, емоційно-когнітивної, реалізації процесів САМО, компетентності у рефлексії.

Передумовою формування зазначеної вище професійної компетентності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей, готового до професійної діяльності в ПНС, а отже і готовності до такої діяльності, визначено компетентність полісуб'єктної взаємодії, яку у дослідженні трактовано як складний особистісно, діяльнісно, професійно зумовлений феномен, що складається із комплексу взаємопов'язаних, взаємозалежних складників: інформаційної, когнітивної, рефлексійної, методичної, суб'єктної компетентностей, компетентності саморозвитку в ПНС, компетентність діалогової взаємодії в ПНС. Кожен із зазначених складників передбачає

формування відповідних знань, навичок, умінь, компетенцій, цінностей навчальної та майбутньої професійної діяльності і належного досвіду професійної полісуб'єктної взаємодії в ПНС.

У моделюванні педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС доведено дію комплексу чинників, які мають значний вплив на загальну результативність всієї системи – спеціально створених педагогічних умов – для забезпечення керованості та результативності педагогічного процесу: 1) сформованість суб'єктної позиції майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей, 2) активізація рефлексійних процесів навчальної взаємодії, 3) використання методів психолого-педагогічного впливу на ефективність навчальної взаємодії в ПНС, 4) використання активних та інтерактивних методів навчання в ПНС, 5) використання засобів веб-сервісів Web 2.0.

На підставі обґрунтування основних компонентів системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС (концептуального, цільового, стимулювально-мотиваційного, змістового, процесуально-технологічного та корегувально-результативного) спроектовано модель, яка визначає цілі, зміст, процесуально-технологічний компонент і комплекс діагностичних процедур оцінювання ефективності реалізації педагогічної системи, тобто формування високого рівня готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС (рис. 1).

У **четвертому розділі** «Експериментальна перевірка ефективності реалізації моделі підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності у полісуб'єктному навчальному середовищі» обґрунтовано методику визначення рівнів сформованості готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС, визначено її діагностичний інструментарій. Визначені рівні характеризовано критеріями та показниками як дескрипторами рівнів готовності. Описано специфіку організації та здійснення експериментального навчання у вищих педагогічних навчальних закладах України, здійснено аналіз та інтерпретацію результатів педагогічного експерименту, зроблено висновки щодо ефективності розробленої системи, а також схарактеризовано методичні рекомендації щодо її реалізації, розроблено навчально-методичне забезпечення навчального процесу.

У дослідженні визначено три рівні готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС (низький (рецептивно-репродуктивний), середній (продуктивний), високий (творчий) та сформульовано основні дев'ять критеріїв визначення цих рівнів (мотиваційний, когнітивний, предметно-методичний, комунікативний, рефлексійний, діяльнісно-управлінський, проектувально-конструкторський, синергетично-акмеологічний, суб'єктно-діалоговий). До кожного з визначених критеріїв схарактеризовано відповідні показники.



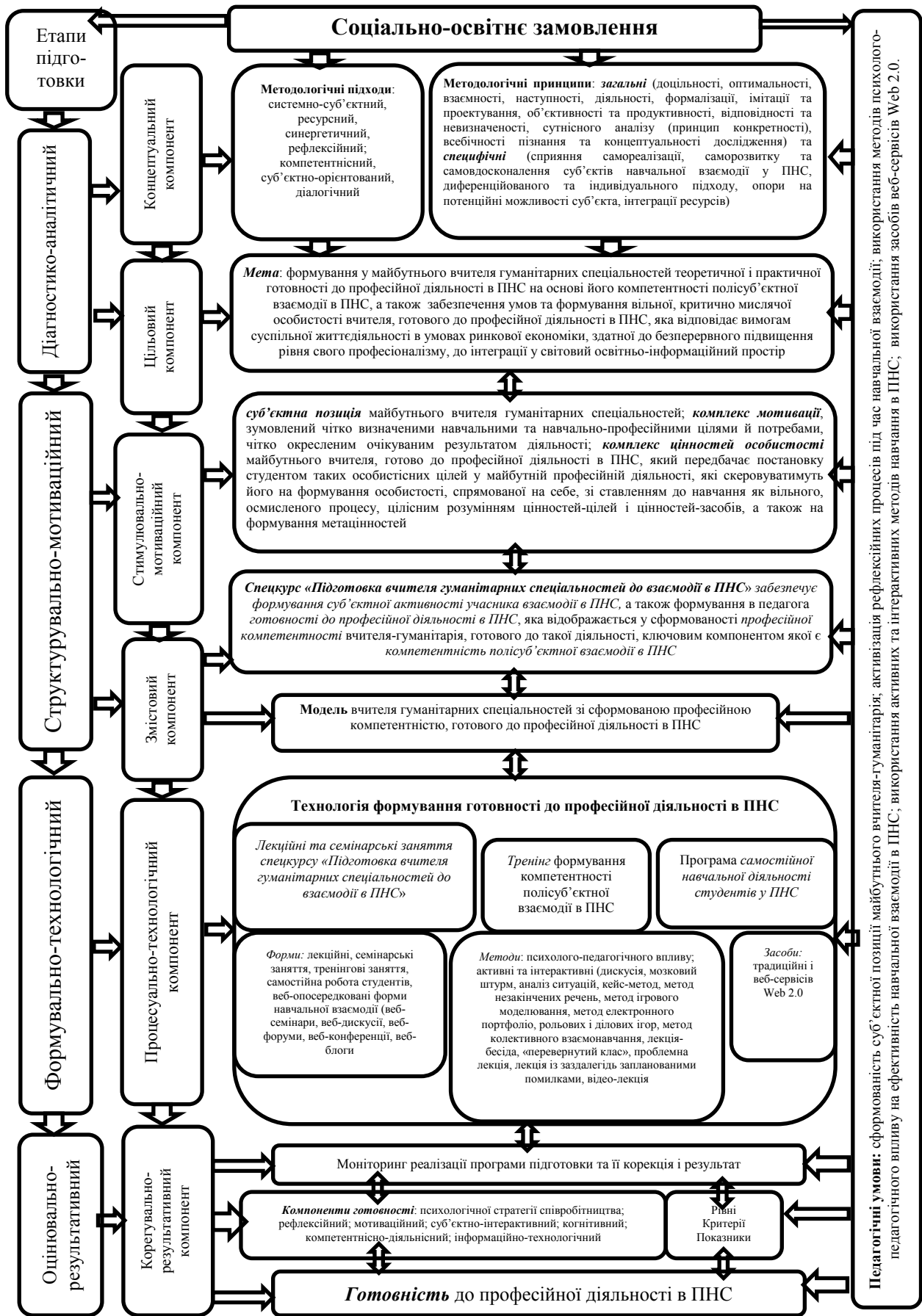


Рисунок 1. Модель педагогічної системи підготовки вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС

Програма експерименту реалізовувалася у чотири етапи (2012-2016 роки). Результати й аналіз даних першого (констатувального) етапу експерименту дали підстави зробити такі висновки: існуюча система підготовки студентів гуманітарних факультетів потребує орієнтації на цілеспрямоване формування компетентності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до полісуб'єктної взаємодії, що є основою для формування готовності до професійної діяльності в ПНС; у навчальному процесі гуманітарних факультетів практично не використовуються дидактичні можливості ПНС, студенти не залучаються до його створення та використання цих можливостей в майбутній професійній діяльності; підвищення рівня підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до полісуб'єктної взаємодії у навчальному процесі можна досягти через моделювання й реалізацію педагогічної системи підготовки студентів до професійної діяльності в ПНС на основі впровадження у навчальний процес вищого навчального закладу програми такої підготовки (зокрема, спецкурсу «Підготовка вчителя гуманітарних спеціальностей до взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі», тренінгу формування компетентності полісуб'єктної взаємодії та спеціально розробленої програми самостійної навчальної діяльності студентів), а також створення спеціальних педагогічних умов, що забезпечують ефективність реалізації моделі і системи загалом.

Для реалізації другого етапу експериментальної роботи підготовлено усі необхідні експериментальні матеріали, створено три контрольні та три експериментальні групи.

На третьому етапі експерименту (формульальний етап експериментальної роботи) здійснювалася перевірка ефективності запропонованої моделі педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС, що відбувалася у два етапи: 1) координація викладачів кафедр гуманітарних дисциплін гуманітарних факультетів, кафедри інформатики, педагогіки, психології для формування базових теоретичних і техніко-технологічних знань і вмінь, що повинні бути передумовою для ефективного засвоєння студентами змісту зазначеного вище спецкурсу (I-III курси) на основі впровадження розроблених у роботі методичних рекомендацій до організації вивчення дисциплін психолого-педагогічного та спеціально-професійного (гуманітарного) блоків; цей етап забезпечував формування основи для реалізації педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС у процесі другого етапу підготовки; 2) впровадження у навчальний процес студентів гуманітарних факультетів розробленого та методично обґрунтованого спецкурсу «Підготовка вчителя гуманітарних спеціальностей до взаємодії в полісуб'єктному навчальному середовищі», тренінгу формування компетентності полісуб'єктної взаємодії та спеціально розробленої програми самостійної навчальної діяльності студентів, а також створення та підтримання визначних педагогічних умов, що впливають на ефективність реалізації всієї педагогічної системи підготовки.

Після реалізації програми формувального етапу експериментальної роботи кожен студент отримав оцінку з максимально можливим вираженням у балах 100 балів, яка свідчила про успішність його навчальної діяльності відповідно до розробленої педагогічної системи підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС. 41-63 бали свідчать про низький рівень, 64-86 – середній рівень, 87-100 – високий рівень сформованості готовності до професійної діяльності в ПНС.

У процесі четвертого етапу експерименту здійснено аналіз результатів післяекспериментального зрізу, який продемонстрував значний приріст показника коефіцієнту навченості (у порівнянні з даними констатувального зрізу) у студентів експериментальних груп. Водночас, кількість студентів, рівень сформованості готовності до професійної діяльності в ПНС яких досяг високого рівня в експериментальних групах, становила від 15 до 19 відсотків, тоді коли в контрольних групах таких студентів не виявлено. Відсоток студентів із низьким рівнем сформованості готовності до професійної діяльності в ПНС у контрольних групах був досить високим, а в експериментальних групах таких студентів було мало (2 студенти в ЕГ1, два студенти в ЕГ2 і ще один студент в ЕГ3).

Результати експерименту дали підстави зробити висновок про ефективність запропонованої у дисертаційному дослідженні системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС, можливість і доцільність її впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів для підвищення ефективності професійної діяльності зазначеної категорії фахівців.

## **ВИСНОВКИ**

У дисертації подано теоретичне узагальнення та практичне вирішення освітньої проблеми формування готовності в майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС. Доведено, що для формування компетентних, висококваліфікованих фахівців, які відповідають вимогам сучасного суспільства, необхідне вдосконалення змісту професійної освіти, пошук адекватних інноваційних освітніх технологій, поліпшення якості професійної підготовки майбутніх фахівців, формування їхньої професійної компетентності. Досягнута мета дослідження, виконані завдання та підтверджена гіпотеза дали підстави для формулювання низки висновків.

1. Унаслідок аналізу наукових пошуків вітчизняних і зарубіжних науковців з'ясовано сучасний стан підготовки сучасного вчителя до професійної діяльності у полісуб'єктному навчальному середовищі, а також схарактеризовано його сутність. Вивчення й систематизація існуючого досвіду підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі дали змогу звернутися до проблем віртуалізації навчального процесу, який відкриває перспективи активізації та інтенсифікації

навчання, розвитку суб'єктної позиції суб'єктів навчального процесу, створює нові умови для їхнього саморозвитку та самовдосконалення.

Зазначено, що з розвитком ІКТ у царині освіти дедалі більшого поширення набуває системно-суб'єктний підхід, який кардинально змінює процес професійної підготовки майбутніх фахівців. У межах цього підходу відбувається переосмислення традиційних фундаментально-теоретичних основ і практичної підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності у полісуб'єктному навчальному середовищі. Таке переосмислення зумовило необхідність дослідження компонентного складу готовності зазначеної вище категорії фахівців до такої діяльності.

Дослідження структури готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС дало змогу виокремити в системній взаємопов'язаній та взаємозалежній єдності такі сім компонентів: 1) психологічну стратегію співробітництва; 2) рефлексійний; 3) мотиваційний; 4) суб'єктно-інтерактивний; 5) когнітивний; 6) компетентнісно-діяльнісний; 7) інформаційно-технологічний. Кожен із визначених компонентів володіє своєю мікроструктурою, формування якої забезпечує комплексне формування досліджуваного феномена.

2. Аналіз поняття «суб'єкт» і «суб'єктність» дав змогу довести, що суб'єкт є вищим проявом особистості і може бути множинним чи таким, що розподіляється на компоненти. Його важливою ознакою є активність, тобто здатність об'єднувати всі свої психічні якості та особистісні властивості в єдиний функціональний комплекс, опановувати своїми психічними процесами, поведінкою, діяльністю, життям, зіставляти себе із зовнішніми та внутрішніми життєвими умовами, здатність до перетворення діяльності та життєдіяльності. З огляду на специфіку суб'єктності суб'єкта навчального процесу доведено, що мережева спільнота може виступати і сприйматися як колективний ІКТ–полісуб'єкт соціально-інформаційної діяльності в мережі Інтернет. Її авторське розуміння подається з позиції обов'язкової реалізації спільної діяльності членів спільноти для створення, обробки та передачі, пізніше використання інформації в комп'ютерній та Інтернет мережі.

Сутність поняття суб'єкта освітньої та навчальної діяльності з'ясовано на основі суб'єктного та мережевого підходів через призму полісуб'єктної та мережевої освітніх парадигм, що взаємодіє у ПНС, і визначено як вищий рівень прояву особистості в її єдності та цілісності, що має складну багатокomпонентну структуру, яка проявляється у його суб'єктності, найважливішою ознакою якої є активність, яка забезпечується механізмом усвідомленої регуляції діяльності та саморегуляції суб'єкта.

У процесі дослідження полісуб'єктне навчальне середовище визначено як спеціально створену систему, структура і компоненти якої забезпечують необхідні умови для прояву навчальної активності її суб'єктів: педагога, учнів/ студентів та ІКТ-полісуб'єкта. Таке

середовище має ознаки й елементи інформаційного (навчальний процес передбачає роботу з навчальною інформацією) та віртуального (оскільки ІКТ-полісуб'єкт передбачає залучення до взаємодії ІКТ, мережеві спільноти, засоби мультимедіа тощо) середовищ, а саме такі компоненти: 1) ключовий – суб'єкти навчальної взаємодії; 2) соціально-цільовий (соціальне оточення, спільна мета полісуб'єктної навчальної взаємодії, загальноприйняті для даного ПНС цінності, правила, традиції, норми поведінки); 3) інформаційно-змістовий (основні, додаткові, альтернативні професійно-освітні програми, організаційні та методичні документи (в паперовому та в цифровому форматі), навчальний та навчально-методичний контент, який постійно поповнюється та оновлюється самими ж суб'єктами, а також інформація про нього в мережі, цифрові (мультимедійні програмні навчальні засоби (локальні та мережеві), інформаційно-дидактична інформація, розроблена суб'єктом-педагогом та суб'єктом-студентом і розміщена для вільного доступу в мережі, технології навчання (проблемна, проектна, симуляційна, імерсійна; 4) психодидактично діяльнісний (форми, методи, способи взаємодії, стиль спілкування, статус суб'єкта у взаємодії, елементи самоуправління, психолого-педагогічна культура спілкування); загальна мета і завдання в навчанні; характер і спрямованість полісуб'єктної взаємодії, стратегії педагогічного впливу, стиль взаємодії суб'єктів; 5) просторово-організаційний (матеріально-технічна база, часові межі етапів взаємодії); 6) рефлексійно-поведінковий (стратегії самоуправління, синергетичні стратегії, шляхи активізації суб'єктної активності).

3. Методологічною основою розробки педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі визначено комплекс підходів: системно-суб'єктного, синергетичного, рефлексивного, компетентнісного, ресурсного, суб'єктно-орієнтованого та діалогічного. Ці підходи передбачають врахування відповідних методологічних принципів (доцільності, оптимальності, взаємності, наступності, діяльності, формалізації, імітації та проектування, об'єктивності та продуктивності відповідності та принцип невизначеності, сутнісного аналізу (принцип конкретності), всебічності пізнання та принципу концептуальності дослідження. Специфічними методологічними принципами реалізації запропонованої у дисертації системи є такі: принцип сприяння самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення суб'єктів навчальної взаємодії у ПНС; принцип диференційованого та індивідуального підходу; принцип опори на потенційні можливості суб'єкта; принцип інтеграції.

Полісуб'єктну навчальну взаємодію у роботі визначено як складну систему взаємодії учасників навчально-виховного процесу, що передбачає їх актуальну і спільну діяльність, взаємну спрямованість векторів їх активності і створює умови для організації спільної діяльності і спілкування суб'єктів, під час яких здійснюється розвиток кожного з них, прийняття самого факту існування один одного та побудова складних багатоскладових і багаторівневих відносин, що

визначають зв'язки між суб'єктами взаємодії і відображають потенційні та актуальні ознаки такої взаємодії (цілісність, активність, розвиток, діалогічність, рефлексійність, творчість самих суб'єктів та процесу взаємодії загалом).

Провідними у моделюванні педагогічного процесу та проектування педагогічної системи підготовки до професійної діяльності в ньому майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей визначено концепції конструктивізму, когнітивного підходу, діалогової взаємодії.

Методологічна основа дослідження, обґрунтування структури готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС, розуміння сутності суб'єктів навчальної взаємодії в ПНС та сутності самого полісуб'єктного навчального середовища дали змогу спроектувати: 1) модель суб'єкта навчальної полісуб'єктної взаємодії в ПНС (компонентами якої є: системна мотивація, інформаційна компетентність, уміння інформаційно-аналітичної діяльності, високий рівень сформованості креативно-критичного мислення, високий рівень сформованості індивідуального стилю навчальної (навчально-професійної) діяльності, сформованість умінь процесів САМО (саморозвитку, саморегуляції, самоорганізації, самоуправління тощо), вміння полісуб'єктного управління (усвідомлення системи зв'язків між суб'єктами в ПНС, мети спільної творчої діяльності, що спрямована на саморозвиток кожного окремого суб'єкта та ПНС в цілому), сформованість умінь діалогової взаємодії, чітко виражена суб'єктна активність (імерсійність, особиста причетність до процесу та відповідальність за його ефективність, рефлексія, високий рівень самосвідомості); 2) структуру професійної діяльності вчителя гуманітарних спеціальностей в ПНС (яка складається із таких компонентів: мотиваційного, діяльнісно-управлінського, комунікативного, проектно-конструкторського, особистісно-когнітивного, предметно-методичного, рефлексійного, синергетично-акмеологічного).

4. Компоненти професійної діяльності вчителя гуманітарних спеціальностей в ПНС визначили структуру його професійної компетентності, що забезпечує готовність до такої діяльності, і складається із таких часткових компетентностей: мотиваційно-регуляційної, предметної, методичної, педагогічного управління, полісуб'єктної взаємодії, дидактичного дизайну, комунікативної, інформаційної, емоційно-когнітивної, реалізації процесів САМО, компетентності у рефлексії. Передумовою формування зазначеної вище компетентності, а отже і готовності до такої діяльності, визначено компетентність полісуб'єктної взаємодії, яку в дослідженні трактовано як складний особистісно, діяльнісно, професійно зумовлений феномен, що складається із комплексу взаємопов'язаних, взаємозалежних компонентів: інформаційної, когнітивної, рефлексійної, методичної, суб'єктної компетентностей, компетентності саморозвитку в ПНС, компетентності діалогової взаємодії в ПНС. Кожен із зазначених складників передбачає формування відповідних знань, навичок, умінь, компетенцій, цінностей навчальної та майбутньої професійної діяльності і належного досвіду професійної полісуб'єктної взаємодії в ПНС.

У моделюванні педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС доведено дієвість комплексу чинників – педагогічних умов – для впливу на керованість та результативність педагогічного процесу: 1) сформованість суб'єктної позиції майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей; 2) активізація рефлексійних процесів навчальної взаємодії; 3) використання методів психолого-педагогічного впливу на ефективність навчальної взаємодії в ПНС; 4) використання активних та інтерактивних методів навчання в ПНС; 5) використання засобів веб-сервісів Web 2.0.

На підставі визначення основних компонентів педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС (концептуального, цільового, стимулювально-мотиваційного, змістового, процесуально-технологічного та корегувально-результативного) обґрунтовано їх зміст і специфіку реалізації системи, яка визначає цілі, зміст, процесуально-технологічний компонент та комплекс діагностичних процедур оцінювання ефективності реалізації системи, тобто формування високого рівня готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС.

5. У дослідженні визначено три рівні готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС (низький (рецептивно-репродуктивний), середній (продуктивний), високий (творчий) та сформульовано основні дев'ять критеріїв визначення цих рівнів (мотиваційний, когнітивний, предметно-методичний, комунікативний, рефлексійний, діяльнісно-управлінський, проектувально-конструкторський, синергетично-акмеологічний, суб'єктно-діалоговий). До кожного з визначених критеріїв схарактеризовано показники. Для діагностики рівнів готовності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС визначено певний діагностичний інструментарій та методику його застосування.

6. Перевірка дієвості педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в ПНС здійснювалася через проведення експерименту, результати якого дали підстави зробити висновок про її ефективність, можливість і доцільність впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів для підвищення ефективності професійної діяльності зазначеної категорії фахівців.

Дослідження відображає сучасні складні інноваційні процеси в царині вищої освіти й наразі не вичерпує всіх потенційних проблем, які ще потребують розв'язання. Зокрема, це проблема формування професійної компетентності вчителя гуманітарних спеціальностей, спрямованої на випередження та прогнозування можливих інноваційних тенденцій у розвитку освітніх процесів і формування готовності до їх активного і креативного аналізу та впровадження у навчальний процес.

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*****Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації****Монографія*

1. Співаковська Є. О. Теоретичні і методичні основи підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі: Монографія / Є. О. Співаковська. – Херсон: Айлант, 2016. – 286 с.

*Статті в наукових фахових виданнях України*

2. Співаковська Є. О. Формування самоосвітньої компетентності у студентів філологічних спеціальностей засобами інформаційно-комунікаційних технологій / Є. О. Співаковська // Комп'ютер у школі та сім'ї [науково-методичний журнал / ред. кол. Биков В. Ю., Бурда М. І. та ін.]. – 2013. – № 1 (105). – С. 27–29.

3. Співаковська Є. О. Використання нових інформаційних технологій у вивченні студентами англійської мови / Є. О. Співаковська // Інформаційні технології в освіті: [зб. наук. праць / ред. кол. Співаковський О. В., Гуржій А. М. та ін.]. – Випуск 15. – Херсон: ХДУ, 2013. – С. 221–228.

4. Співаковська Є. О. Організація семінарських занять студентів засобами ІКПС / Є. О. Співаковська, Ю. Г. Тарасіч // Інформаційні технології в освіті: [зб. наук. праць / ред. кол. Співаковський О. В., Гуржій А. М. та ін.]. – Випуск 17. – Херсон: ХДУ, 2013. – С. 131–141.

5. Співаковська Є. О. Проблеми підготовки майбутнього вчителя-гуманітарія до професійної діяльності у полісуб'єктному навчальному середовищі / Є. О. Співаковська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2013. – №2. – С. 62–67.

6. Співаковська Є. О. Вимоги сучасної освітньої галузі до рівня підготовки вчителя-гуманітарія до полісуб'єктної взаємодії у навчально-виховному процесі / Є. О. Співаковська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – № 29. – Ужгород: Говерла, 2013. – С. 206 – 211.

7. Співаковська Є. О. Психологічна стратегія співробітництва, рефлексивний, мотиваційний та інформаційно-технологічний компоненти готовності майбутнього вчителя-гуманітарія до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі / Є. О. Співаковська // Інформаційні технології в освіті: [зб. наук. праць / ред. кол. Співаковський О. В., Гуржій А. М. та ін.]. – Випуск 18. – Херсон: ХДУ, 2014. – С. 111 – 121.

8. Співаковська Є. О. Формування мобільності студентів в рамках європейської інтеграції / Є. О. Співаковська, В. В. Базиченко // Педагогічні науки: [зб. наук. праць / ред. кол. Барбіна Є. С., Федяєва В. Л. та ін.]. – Випуск 65. – Херсон: Айлант, 2014. – С. 57–65.



9. Співаковська Є. О. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя-гуманітарія до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі / Є. О. Співаковська // Науковий вісник Чернівецького університету: Педагогіка та психологія. – 2015. – Випуск 747. – С.140–147.

10. Співаковська Є. О. Базові принципи освіти Польщі / Є. О. Співаковська, Р.С. Фоменко // Педагогічні науки : [зб. наук. праць / ред. кол. Барбіна Є. С., Федяєва В. Л. та ін.]. – Випуск 67. – Херсон: ХДУ, 2015. – С. 139–147.

11. Співаковська Є. О. Компетентність полісуб'єктної взаємодії як передумова формування готовності майбутнього вчителя-гуманітарія до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі / Є. О. Співаковська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2015. – №2. – С. 44–51.

12. Співаковська Є. О. Структура професійної діяльності вчителя в умовах полісуб'єктного навчального середовища / Є.О. Співаковська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – 2016. – № 47. – С. 107–117.

13. Співаковська Є. О. Методичні рекомендації щодо реалізації програми саморозвитку в ході підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі / Є. О. Співаковська // Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – Вип. 31. – С. 173–181.

14. Співаковська Є. О. Сутність поняття віртуального полісуб'єктного навчального середовища / Є. О. Співаковська // Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія». – 2016. – № 253. – С. 269–279.

*Статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях і виданнях,  
віднесених до міжнародних наукометричних баз даних*

15. Spivakovska Ye. O. Three-Subjective Didactic Model / Ye. Spivakovska, A. Spivakovsky, L. Petukhova, V. Kotkova, H. Kravtsov // Information and Communication Technologies in Education. Research, and Industrial Applications: Integration, Harmonization and Knowledge Transfer: Proc. 9-th Int. Conf. ICTERI 2013: Communications in Computer and Information Science, June 19-22, 2013, Kherson. – Springer: CEUR-WS, 2013. – Vol. 412. – P. 252–273.

16. Spivakovska Ye. O. Comparative Analysis of Learning in Three-Subjective Didactic Model / Ye. O. Spivakovska // Information and Communication Technologies in Education. Research, and Industrial Applications: Integration, Harmonization and Knowledge Transfer: Proc. 9-th Int. Conf.

ICTERI 2013, June 19-22, 2013, Kherson / In: Ermolayev, V. et al. (Eds.). – Kherson: CEUR–WS, 2013. – P. 236–251.

17. Spivakovska Ye. O. Some Aspects of Teaching English Language In Three-Subjective Didactic Model / Ye. O. Spivakovska // Diversity in Education in Europe – Insights from Pedagogy and Psychology. – Münster: LIT, 2014. – P. 285–294.

18. Spivakovska Ye. O. Information Competence of University Students in Ukraine: Development Status and Prospects / Ye. Spivakovska, N. Osipova, M. Vinnik, Yu. Tarasich // Information and Communication Technologies in Education. Research, and Industrial Applications: 10th International Conference, ICTERI 2014. Revised selected papers. – Springer, 2014. – P. 194–216.

19. Spivakovska Ye. O. The psychological strategy of cooperation, reflexive, motivational and information technology components of future humanities teachers' readiness for professional activity in the polysubject educational environment / Ye. O. Spivakovska // Nauczyciel i jego rola w sytuacji zmian społecznych i edukacyjnych. – Krakow, 2014. – P. 305–316.

20. Spivakovska Ye. O. Monitoring of Efficiency of Feedback Systems Use on the Base of Kherson State University / Ye. Spivakovska, M. Vinnik, Yu. Tarasich, O. Kuchma // 12th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer (ICTERI), June 21–24, 2016, Kherson. – № 6. – P. 257–272. – Electronic resource. Mode of Access: <http://ceur-ws.org/Vol-1614/>

21. Співаковська Є. О. Система підготовки майбутнього вчителя-гуманітарія до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі / Є. О. Співаковська // ScienceRise: Pedagogical Education. – 2016. – № 9 (5). – С. 30–39.

22. Спиваковская Е. А. Уровни готовности учителя-гуманитария к профессиональной деятельности в полисубъектной учебной среде / Е. А. Спиваковская // Edukacja w dyskursie. – 2016. – № 4. – S. 117–129.

#### *Праці апробаційного характеру*

23. Спиваковская Е. А. Применение информационно-коммуникационных технологий в процессе профессиональной подготовки будущих преподавателей гуманитарных специальностей / Е.А.Спиваковская // Материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф. молодых исследователей. – В 3 ч.: М-во образования Респ. Беларусь, учреждение образования «Барановичский государственный университет» (23–24 мая 2012 г., г. Барановичи, Респ. Беларусь). – Барановичи: РИО БарГУ, 2012. – Ч.2. – С. 89–90.

24. Співаковська Є. О. Україна у контексті інтеграції до європейського освітнього простору Німеччини / Є. О. Співаковська // Інтеграція сучасних освітніх систем Європи та світу в контексті впровадження педагогічних ідей Ф.Фрєбеля: матеріали Міжнародного науково-практичного семінару (22 березня 2012 р., м. Херсон). – Херсон, ХДУ, 2012. – С. 41–46.

25. Співаковська Є. О. Інтеграція як чинник розвитку вищої освіти України / Є. О. Співаковська // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, у двох томах (24–25 жовтня 2012 р., м. Дніпропетровськ). – Том 2. Міжмовна комунікація та тестологія. – Дніпропетровськ, 2012. – С. 89–91.

***Опубліковані праці, які додатково відображають  
наукові результати дисертації***

26. Валько Н. В. Комп'ютерні інформаційні технології: Навчально-методичний посібник для студентів філологічних та природно-математичних спеціальностей / Н. В. Валько, Т. В. Зайцева, Л. В. Кузьмич, Є. О. Співаковська. – Херсон, 2013. – 186 с.

## АНОТАЦІЇ

**Співаковська Є.О. Теоретичні та методичні основи підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі.** – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Херсонський державний університет, Міністерство освіти і науки України, Херсон, 2016.

У дисертації з'ясовано сутність полісуб'єктного навчального середовища та діяльності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей у ньому, а також визначальних для дослідження категорій «суб'єкт», «суб'єктність», «ІКТ-полісуб'єкт», «полісуб'єктна взаємодія» і «професійна компетентність». Проаналізовано зміст та структуру професійної компетентності майбутніх фахівців, схарактеризовано її критерії, показники й рівні сформованості.

Досліджено філософські, психологічні та педагогічні засади формування готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі. З'ясовано структуру професійної діяльності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей у полісуб'єктному навчальному середовищі та схарактеризовано її компоненти. Обґрунтовано структуру й специфіку полісуб'єктного навчального середовища. Змодельовано систему підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі, обґрунтовано сутність його професійної компетентності та розроблено модель фахівця, готового до здійснення професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі, досліджено їхню ефективність.

**Ключові слова:** професійна компетентність, майбутній учитель гуманітарних спеціальностей, полісуб'єктне навчальне середовище, полісуб'єктна взаємодія, суб'єктність особистості, ІКТ-полісуб'єкт, педагогічна система підготовки.

**Спиваковская Е.А. Теоретические и методические основы подготовки будущего учителя гуманитарных специальностей к профессиональной деятельности в полисубъектной учебной среде.** – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Херсонский государственный университет, Министерство образования и науки Украины, Херсон, 2016.

В диссертации выяснена сущность полисубъектной учебной среды и деятельности будущего учителя гуманитарных специальностей в ней, а также определяющих для исследования категорий "субъект", "субъектность", "ИКТ-полісуб'єкт", "полісуб'єктное взаимодействие" и "профессиональная компетентность". Проанализированы содержание и структура профессиональной компетентности будущих специалистов, охарактеризованы ее критерии, показатели и уровни сформированности.

Исследованы философские, психологические и педагогические принципы формирования готовности будущих учителей гуманитарных специальностей к профессиональной деятельности в полисубъектной учебной среде (ПУС). Выяснена структура профессиональной деятельности будущего учителя гуманитарных специальностей в ПУС и охарактеризованы ее компоненты. В ходе исследования обоснована структура и специфика полисубъектной учебной среды. Смоделирована система подготовки будущего учителя гуманитарных специальностей к профессиональной деятельности в ПУС, обоснована сущность его профессиональной компетентности и разработана модель специалиста, готового к осуществлению профессиональной деятельности в ПУС, доведена эффективность системы.

**Ключевые слова:** профессиональная компетентность, полисубъектная учебная среда, будущий учитель гуманитарных специальностей, полисубъектное взаимодействие, субъектность личности, ИКТ–полісуб'єкт, педагогическая система подготовки.

**Spivakovska Ye.O. Theoretical and methodical basis of training of humanitarian specialties' future teacher to professional activity in polysubject learning environment.** – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.04 – theory and methodology of professional education. – Kherson State University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kherson, 2016.

The thesis is focused on studying the problem of humanitarian specialities' future teacher training to professional activity in polysubject learning environment basing and developing of pedagogical system. The attention has been concentrated on theoretical and methodical basis of the mentioned above problem, an experimental testing of the proposed pedagogical system of professional training and implementation of author's technology to readiness formation of humanitarian specialities' future teachers training to professional activity in polysubject learning environment.

An essence of polysubject learning environment and activity of humanitarian specialities' future teacher in it has been substantiated, the categories of "subject", "subjectiveness", "ICT-polysubject", "polysubject interaction" and "professional competence", which have been proved to be determining for the research, have been clarified. The content and the structure of professional competence of perspective specialists, characterized its criteria, indices and levels of formation has been analyzed.

Philosophical, psychological and pedagogical basis of readiness formation of humanitarian specialities' future teachers to professional activity in polysubject learning environment has been researched. The structure of professional activity of humanitarian specialities' future teacher in polysubject learning environment has been clarified and its components have been characterized. The structure and specificity of polysubject learning environment has been substantiated in the process of the research. The system of humanitarian specialities' future teacher training to professional activity in polysubject learning environment has been modeled. It's been clarified an essence of its professional competence and developed a model of the specialist, ready to carry out professional activity in polysubject learning environment. The system consists of six components (conceptual, aim-defined, stimulating-motivational, content, processing-technological, corrective-resulting) and is realized in four consequent stages (diagnostic-analytical, structuring-motivational, formative-technological, evaluative-resulting).

The developed system has been proved to be defined by certain factors. The most influential factors have been proved to be pedagogical conditions. The following pedagogical conditions of readiness formation of humanitarian specialities' teachers-to-be to professional activity in polysubject learning environment have been determined: 1) the subject-oriented positioning of a future teacher of humanitarian specialities; 2) activation of reflexive process in the learning interaction; 3) the use of methods of psychological and pedagogical influence on the effectiveness of the learning interaction in polysubject learning environment; 4) the use of active and interactive methods of teaching and studying in polysubject learning environment; 5) the use of means of web-services Web 2.0. The pedagogical system of humanitarian specialities' future teacher training to professional activity in polysubject learning environment as a complex phenomenon has been developed and the author's technology of the formation of professional competence of the mentioned above teacher, ready for professional activity in polysubject learning environment, has been elaborated on the basis of the mentioned above system.

It has been carried out the experimental testing of the model of readiness formation of humanitarian specialities' future teacher training to professional activity in polysubject learning environment that was developed on theoretical level and conceptually joint pedagogical system of professional training of the mentioned above specialists to suchlike activity, their effectiveness has been researched and proved.

**Key words:** professional competence, a future teacher of humanitarian specialities, polysubject learning environment, polysubject interaction, active learning, subjectiveness of personality, ICT (Information and Communication Technology)-polysubject, pedagogical system of preparation.

Підписано до друку 26.12.2016 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 12/16/5-48

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.

ФО Осадца Ю.В.